

ÇEVRE VE AHLAK

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

GAZİANTEP, 2014

KUR'ÂN, SÜNNET VE MEDENİYETİMİZDE AĞAÇ

*Davut AYDÜZ**

Giriş

Çağdaş dönemin en önemli problemlerinden birisi de, hiç şüphesiz “çevre sorunları”dır. Bu mesele, insan ve toplum hayatını ciddi manada tehdit eden ve sadece belli bir ülkenin problemi olmayıp, küresel manada bir dünya sorunudur. Dünya kurulduğundan beri böylesine yüksek ve o oranda da korkutucu boyutlarda bir çevre sorunu görülmemiş ve yaşanmamıştır.

“Çevre sorunları” ifadesi, her ne kadar son devirlerde müstakil bir konu olarak ele alınmış ise de, benzer konulara farklı form ve formatlarda da olsa, âyet ve hadislerde çok sık referanslarda bulunulduğu görülmektedir. Söz konusu tabirin klasik kitabiyatımızda bugünkü şekliyle yer almamış olması konunun ihmal edildiği, önem verilmediği manasına gelmemelidir. Aksine, insanı ilgilendiren her bir hususu, değeri ölçüsünde ele alan Kur'ân-ı Kerim ve onun tebliğcisi Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu konuya da nurlu beyanlarında fazlasıyla değinmiş ve çağdaş insana rehber olacak açıklamalarda bulunmuştur.

Çevreyi korumanın ve çevreciliğin en önemli konularından birisi de hiç şüphesiz ormanların, ağaçların ve her türlü canlı türünün muhafazasıdır. Bu çerçevede ormanların özel bir yeri bulunmaktadır. Bunun sebebi de, ormanların

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, dayduz@sakarya.edu.tr.

dünyadaki eko sistemin düzenli bir şekilde sürebilmesindeki hayati rolünden kaynaklanmaktadır. Ormansız bir dünya, kaybedilmiş bir dünyadır.¹

Çiçeği, meyvesi ve diğer estetik özellikleriyle tarih boyunca insanların dikkatini çeken ağacın, beşikten mezara kadar hayatın her safhasında esaslı bir şekilde kullanılması, ona karşı özel bir ilgi uyandırmıştır. İklimlere göre türlerinin farklı oluşu, her mevsim görünümünün değişmesi, özellikle kışın yapraklarını döküp baharda tekrar canlanması sebebiyle, ölümden sonra yeniden hayata dönüşün sembolü kabul edilmiştir²

Kur'ân-ı Kerim'in, inançsızlığın ürkütücü karanlığından temizlemek için hem insanların kalplerine şifâ, hem de onları fizikî kirlerinden arındırmak ve dünyevî işlerini düzenlemek için geldiğini düşündüğümüzde, insanın mânevî dünyası kadar maddî dünyası ile de ilgilenmesi tabiidir. Her konuda olduğu gibi çevre konusunda da Kur'ân-ı Kerim Müslümanlara rehberlik etmiştir. İşte bu sebeple, İslâm'ın zuhuruyla birlikte müminler için çevre, üzerinde durulması gereken önemli bir husus olmuştur.

Tabîî olarak, bir Peygamber ve Müslümanların lideri olması dolayısıyla çevre işleriyle fiilen ilgilenen ve sözleriyle bu konuda Müslümanları uyaran ilk kimse, Resûlullah (s.a.s.) olmuştur. Sonra O'nun yerine geçen ilk halifeler, özellikle Hulefâ-i Râşidîn başta olmak üzere diğer sahabeden ileri gelenler bu konuyla özel ilgilenmiş ve Allah Resûlü'nün bu konudaki sünnetini yaşatmışlardır.

Tebliğimizde önce, Kur'ân-ı Kerim'de ağaca ve yeşile verilen önemden ve Kur'ân'da zikredilen bazı ağaçlardan bahsedeceğiz. Daha sonra da Peygamber Efendimizin ağaç ve ormanla ilgili mübârek söz ve uygulamalarını ele alacağız. Son olarak da İslâm tarihinden ağaçla ilgili bazı çarpıcı örnekler zikredeceğiz.

I.Kur'ân'da Ağaç

Hiçbir kutsal kitap, Kur'ân-ı Kerim kadar, insana tabiatından, daha geniş manada kâinattan bahsetmez. Kur'ân, insana, kâinatın nasıl yaratıldığı, niçin yaratıldığı, ondaki çeşitli varlıkların yapısı hakkında çok çeşitli genel bilgiler verdiği gibi, insanın onunla nasıl bir ilişki içerisinde olması gerektiği hakkında da izahlarda bulunmakta, ona yol göstermektedir. Çeşitli âyetlerde, insanın yakın çevresine (yeryüzüne) ve uzak çevresine (uzaya) dikkatini çekmekte, onlar hakkında ciddi manada zihinsel mesai harcamasını istemektedir.

Kur'ân-ı Kerim, açık bir ifade ile 'ağaç dikin' diye emir vermez ise de, ağacın beşer hayatındaki önemi nispetinde, ona geniş yer verir. Kur'ân, ağaç, bağ

¹ İbrahim Özdemir, *Çevre ve Din*, Ankara 1997, s.157.

² Bekir Topaloğlu, *İslam'da Ağaç*, *DİA.*, ağaç mad.

ve bahçelerden o kadar çok bahseder ki, her dikkatli Kur'ân okurundabir ağaç, bağ ve bahçe bilincinin oluşmaması mümkün değildir. Zira Allah dünyayı yaratırken, onu ağaçlar, bağ ve bahçeler ile süslemiş ve insanın istifadesine sunmuştur.³

Bir kısım âyetlerde açıktan açığa ağaçlara, meyvelere, bağ ve bahçelere dikkat çekilirken, bir kısım âyetlerde de bir başka meseleyi belirtmek üzere, teşbih vâsıtası olarak ağaç zikredilmiştir. Her iki durumda da 'ağaç' mefhûmunu ve algısını zihinlerde canlı tutma, âyet-i kerimelerin öncelikli hedefleri arasında yer alır.

Ağaçla ilgili âyetler, ilk sûrelerden son sûrelere kadar Kur'ân'ın her tarafına dengeli bir şekilde serpiştirilmiştir. Pek sık olan bu hatırlatmalar, tabii olarak Kur'ân-ı Kerim'i anlayarak okuyan herkesin zihninde ağaç imajını devamlı canlı tutar. Böylece ağacın içtimaî ve medenî hayattaki ehemmiyetini canlı ve câzip bir şekilde görüp anlayan mü'min, ağaç dikimine büyük bir şevk ve ihtiyaç duyar.

'Ağaç' mânâsına gelen 'şecer' kelimesi Kur'ân'da 26 yerde geçer.⁴ Ağaçların bir araya gelmesinden meydana gelen *bağ* ve *bağçe*'nin karşılığı olan 'cennet' kelimesi müfred (tekil) olarak 70 defa, cemi (çoğul) olarak 76 defa (toplam 146 defa) geçer.⁵ Bunların dışında Kur'ân-ı Kerim'de başka ağaç ve meyve cinslerinden de bahsedilir.

Yüce Allah, önce kâinatı yaratmış ve onu insanın yaşayabileceği hale getirdikten, diğer bir ifadeyle kâinata bütün müştemilatıyla mükemmel bir şekil verdikten sonra insanı var etmiştir. Yarattığı her şeyi de insanın hizmetine sunmuştur. İnsanların istifadesine sunulan unsurlardan biri de ağaçtır. Bu yüzden, Kur'ân-ı Kerim'de pek çok ayette Allah'ın büyük nimetlerinden biri olarak zikredilmektedir: "Size bildiğiniz bunca nimetleri veren, size evcil havyanlar ve evlatlar ihsan eden, bağ ve bahçeler, pınarlar lütfeden o Rabbinize karşı gelmekten sakının!" (Şuarâ, 132-134).

Öte yandan ağaçlardan elde edilen ve insan hayatı için büyük önem taşıyan meyvelere de temas edilerek bunların, Allah'ın kullarına birer ikramı olduğu hatırlatılır.⁶ Hurma, nar, üzüm, muz, kiraz, incir ve zeytin gibi bazı ağaçlar ismen anılır, incir ve zeytin ağacı üzerine yemin edilir. (Tîn, 1)

³ Özdemir, *a.g.e.*, s.161.

⁴ Kur'ân-ı Kerim'de ağaç ve yeşillikle ilgili ayetler için bkz: Bakara, 35; En'âm, 141; A'râf, 19-20, 22; R'ad, 4; İbrahim, 26; Nahl, 10-11, 13, 67-68; İsrâ, 60; Tâhâ, 120; Hac, 5, 18; Mü'minûn, 19-20; Nur, 35; Neml, 60; Kasas, 30; Lokman, 27; Secde, 27; Sebe, 16; Yâsîn, 80; Sâffât, 146; Duhân, 43; Fetih, 18; Kaf, 10; Rahmân, 6; Vâkıa, 28-29, 52, 72; Haşr, 5; Abese, 27-32)

⁵ İbrahim Canan, *İslam'da Çevre Sağlığı*, İstanbul 1986, s.18-19.

⁶ bkz. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "fâkihe", "fevâkih" md.'leri.

Meselâ hurmayla ilgili ifade, Kur'ân-ı Kerîm'de, hurma ve hurma ağacı olarak 20 defa geçmektedir.⁷ Zeytin 6 defa,⁸ üzüm 11 defa,⁹ nar 3 defa,¹⁰ kiraz 2¹¹ ve muz ise bir yerde geçmektedir: “Ashâb-ı yemin ki ne ashâb-ı yemin! Ne mutludur onlar! Dalbastı kirazlar, dolgun salkımlı muzlar, yayılmış gölgeler... Şırl şırl akan sular... Tükenmeyen, eksilmeyen, hiçbir sûrette esirgenmeyen birçok meyveler içindedirler.” (Vâkıa, 28-33).

Bütün bunlara ilaveten ağaçların sağladığı gölgenin de önemli bir nimet ve imkân olduğuna dair âyetlerde işaret vardır.¹²

Bilindiği gibi Allah'ın mü'minlere vadettiği ‘Cennet’, bahçe demektir. Bahçeye, ağaçlarının sıklığı, dallarının sarmaş-dolaş birbirine geçmesi sebebiyle ‘Cennet’ denilmiştir. Nitekim mü'minlere vadedilen ‘Cennet’le ilgili tasvirlerde ana tema ağaç, meyve, gölge ve akarsulardır. Bunların birbirlerine ne kadar bağlı olduğu hakikati ise izahtan vârestedir.

Kur'ân-ı Kerim'de 30'dan fazla yerde ‘*altından ırmaklar akan Cennetler*’ tabiri geçmektedir. Bu da gösteriyor ki, Allah'tan korkanlara vadedilen ‘Cennet’; sulak, ağaçları sarmaş-dolaş, yeşil bir yerdir. Bu yüzden, ormanı bol, yeşil zengin yerlere ‘*Dünya Cenneti*’ denilmektedir.¹³

Kur'ân-ı Kerim'deki Cennet tasvirleri, ideal bir dünyanın esaslarını ortaya koymaktadır; bu itibarla, mü'minler, özellikle de çevreciler İlahî Kelam'ı bu açıdan da iyi okuyup değerlendirmelidirler.

Kur'ân-ı Kerim, bizim için sadece bir zikir ve dua kitabı değildir. O, dünyevî işlerimiz için de rehber olarak gönderilmiştir. Bağ, bahçe ve ağaç mevzuundaki irşatlarına uymak, orada tasvir edilen ve birer nimet olarak verildiği belirtilen bağ ve bahçeler kurmak, toprağımızı, yurdumuzu ağaçlandırmak da dinî bir vazifedir.

⁷ Hurma'nın zikredildiği âyetler: Bakara, 266; Ra'd, 4; Nahl, 11; Meryem, 23, 25; En'âm, 99, 141; Rahmân, 11, 68; Nahl, 67; İsrâ, 91; Kehf, 32; Tâhâ, 71; Mü'minün, 19; Şuarâ, 148; Yâsîn, 34; Kâf, 10; Kamer, 20; Hâkka, 7; Abese, 29.

⁸ Zeytinin zikredildiği âyetler: Nahl, 11; En'âm, 99, 141; Nûr, 35; Abese 29; Tîn, 1-3.

⁹ Üzümün zikredildiği âyetler: Bakara, 266; En'âm, 99; Ra'd, 4; Kehf, 32; Yâsîn, 34; Nahl, 11, 67; İsrâ, 91; Mü'minün, 19; Nebe', 32; Abese, 28.

¹⁰ Nar ile ilgili âyetler: En'âm, 99, 141; Rahmân, 68.

¹¹ Kiraz ile ilgili âyetler: Sebe', 16; Vâkıa, 28-33.

¹² Bkz. “Müttakilere vâd olunan cennetin durumu şuna benzer: Bahçelerinin içinden ırmaklar akar: Meyveleri gibi **gölgeleri** de devamlıdır. İşte, haramlardan korunan müttakilerin âkıbeti! Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir.” (Ra'd, 35); “Ashab-ı yemin ki ne ashâb-ı yemin! Ne mutludur onlar! Dalbastı kirazlar, dolgun salkımlı muzlar, **yayılmış gölgeler...**” (Vâkıa, 27-30)

¹³ Hamdi Mert, *İslâmiyet'te Ağaca Verilen Önem*, Ankara 1982, s.21-22.

Bunun yanında, Kur'an-ı Kerim'de özel vasıflarıyla anılan, övgü veya yergi ile anlatılan belli ağaçlar da vardır. Kur'an'da özellikle anılan ağaçlar¹⁴ şunlardır:

Şecer-i Ahdar

“Yeşil ağaç” demek olup ilmi ve kudreti her şeye yeten Allah'ın bu ağaçtan ateş meydana getirdiği ve bunu insanların hizmetine verdiği belirtilir:

{قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ} {الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ} {أُولَئِكَ الَّذِينَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ}

“De ki: “Onları ilk defa yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüünü bilir. O'dur ki sizin için **yeşil ağaçtan** bir ateş yaratır, siz de onu tutuşturup durursunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya olmaz mı kadir! Elbette kâdir! Hallâk O'dur, alîm O'dur! (Her şeyi yaratan, her şeyi bilen O'dur)” (Yâsîn, 79-81),

Müfessirler, şecer-i ahdarın çölde yetişen ve birbirine sürtüldüğü takdirde yaşken bile ateş çıkardığı bilinen merh ve afar ağacı olabileceğini belirtmişlerdir.

Şeceretü'l-Huld

“Ebediyet ağacı” demektir. Kur'an'da, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın bu ağaca yaklaşımdan menedildikleri bildirilmektedir:

{وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ}

“Ve dedik ki: “Âdem! Eşinle birlikte cennete yerleşin, oradaki nimetlerden istediğiniz şekilde bol bol yeyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın. Böyle yaparsanız zalimlerden olursunuz.” (Bakara, 35; bkz. A'râf, 19) Ancak şeytanın, yasaklanan bu ağacı “ebedî hayat ve saltanatın kaynağı” şeklinde arzederek onların bu ilâhî yasağı çiğnemelerine sebep olduğu anlatılmaktadır:

{فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُؤُا}

“Ama şeytan ona vesvese verip: “Âdem! dedi, “ister misin sana **ebediyet (ölümsüzlük) ağacını**, zamanın geçmesiyle zeval bulmayan bir devlet ve saltanatı göstereyim?” (Tâhâ, 120; bkz. A'râf, 20-22)

Kur'an-ı Kerim'de, bir taraftan fizikî bir ağaç gibi takdim edilen, diğer taraftan da doğrudan metafizik âlemdeki İlahî planın bir parçası olduğu îma edilen bu ağacın konumuz açısından önemi ise, daha insanın dünyaya teşrifinden önce Yüce Yaratıcı'nın metafizik âlemde ağacı ve meyvesini dekor olarak kullanması

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, İslam'da Ağaç, *DİA.*, ağaç mad.

ve bizlere de dolaylı bir şekilde “dünyanızı cennete çevirmek istiyorsanız, benzer dekorları orada gerçekleştirilmeye gayret edin!” şeklindeki tarizidir.

Şecere-i Mübâreke

{اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِثْلِكَ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ}

“Allah göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle **bereketli bir ağaç** ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Gerçeği anlamaları için insanlara böyle temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.” (Nur, 35)

Şecere-i Mübâreke’nin ne olduğu, görüldüğü gibi âyette ‘zeytin ağacı’ diye açıklanmıştır. Ağacın kimliği kadar ayette zikredilen müştemilatı, Kur’an-ı Kerim’in çevre konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından kayda değerdir. Diğer bir ifadeyle dünyanızı aydınlatmak istiyorsanız, sizi devamlı canlı tutacak ağaçlandırma ameliyesini hiç ihmal etmeyin demektir. Çünkü maddesiz mana, manasız da maddî bir hayat Kur’an’ın istediği ideal bir hayat tarzı değildir.

Şeceretü'r-Rıdvân

Hudeybiye Antlaşması’ndan önce Müslümanların Peygamber Efendimize (s.a.s.) ettikleri bîata *Bey'atü'r-Rıdvân*, gölgesinde bu bîatin yapıldığı ağaca da Allah’ın hoşnutluğuna lâyık bir olayın hâtırasını taşıması sebebiyle *Şeceretü'r-Rıdvân* (Hoşnutluk Ağacı) denilmiştir:

{لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا}

“Gerçekten Allah, (Hudeybiye’de) **o ağacın** altında sana biat ettikleri zaman, müminlerden razı oldu. Onların kalplerindeki ihlâsı bildiği için üzerlerine sekîne, huzur ve güven indirdi. Onları hemen yakında gerçekleştiren bir zaferle mükâfatlandırdı.” (Fetih, 18)

Âyetten de anlaşılacağı gibi sadece ormanı oluşturan ağaçların hepsi değil, bireysel boyutuyla da ağaca ayrı bir önem atfedilmiştir. Buradaki can altıcı husus ise Kur’an’ın maddî fakat zîşuur olmayan bir varlığa mânevî bir fonksiyon atfetmesidir. Özellikle Rabbimizi zikrettikleri de dikkate alınır, söz konusu varlıkların sadece fizikî bir dekor olarak görülmesinden ziyade, kozmik ibadetin

bir parçası olarak algılanması, çevre duyarlılığı olan pek çok inanan insana ağaç nimetinin vazgeçilmezliğini net bir şekilde göstermiş olacaktır.

Şecere-i Tayyibe, Şecere-i Habîse

Kur'ân-ı Kerîm'de 'güzel söz' (*kelime-i tayyibe*) 'iyi ağaca', 'kötü söz' (*kelime-i habîse*) de 'kötü ağaca' benzetilmiştir:

{أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ { تُوْتِي
أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ } { وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ
اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ }

“Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Düşünüp ders çıkarırsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir. Kötü söz ise, gövdesi toprağın üstünden kolayca çıkarılabilen, kökleşip yerleşmeyen değersiz bir ağaca benzer.” (İbrâhîm, 24-26)

Tûbâ ağacı

{الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ }

“Ne mutlu iman edip de makbul ve güzel işler yapanlara! Eninde sonunda dönüp gidilecek güzel yurt onların olacak.” (Ra'd, 29)

“Ne mutlu” diye tercüme ettiğimiz *tûbâ* kelimesi sözlükte; “cennet, bahçe, güzellik, hayır, iyilik, huzur, rahatlık, göz aydınlığı şeref ve gıpta” ayrıca “en güzel, en hayırlı” anlamlarına gelir. İsim olarak, “cennette bir ağacın adı”¹⁵ veya “cennetin isimlerinden bir isim”dir. Terim olarak, iman eden ve sâlih amel işleyenlere dünyada verilecek güzel bir hayatı, âhirette ise; içinde sürekli kalacakları güzel bir yurdu ve bu yurttan yaşayacakları mutlu hayatı ifade etmektedir.¹⁶

Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadise göre Peygamber Efendimize *tûbâ*'nın dünya ağaçlarından hangisine benzediği sorulmuş, o da hiçbirine benzemediğini ifade etmiştir.¹⁷

¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1398/1978, Ra'd 29. Âyetin tefsiri; Fahrüddin er-Râzî *Mefâtihu'l-ğayb*, Kâhire Beyrut, ts., Ra'd 29. Âyetin tefsiri.

¹⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, Ankara 2007, Ra'd Sûresi, 29. Âyetin tefsiri.

¹⁷ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, IV, 183-184.

Yaktîn ağacı

Kur'ân'da, Hz. Yûnus'un (a.s.) denizden hasta olarak karaya çıkarıldığı sırada çevresinde *yaktîn* türünden bir bitki bitirildiği ve vücudunun onunla örtüldüğü ifade edilir:

{فَبَدَّنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ} {وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ}

“Derken Biz onu ağaçsız çıplak bir sahile attık, o bitkin bir halde idi. Üzerine gölge yapması için, orada **asma kabak cinsinden bir ağaç** bitirdik.” (Sâffât, 145-146) Kaynaklar *yaktîn*in hızla gelişip dal budak salan, yaprakları büyük, gövdesiz, kabak türünden bir bitki olduğunu kaydeder.¹⁸

Zakkûm ağacı

Cehennem’de biten ve Cehennem halkının gıdası olacağı haber verilen ağaç. Kur'ân'ın tasvirine göre tomurcukları şeytanların başına benzer. Cehennem halkı bu ağacın meyvesiyle karınlarını doyurmak zorunda kalacaklar, ancak bu şeyler karınlarında erimiş madenler gibi kaynayacaktır. Sonra suya kanmayan hastalar gibi devamlı kaynar su içeceklerdir:

{أَذَلِكْ خَيْرٌ نَزْلًا أَمْ شَجَرَةُ الرَّقْمِ} {إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ} {إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ} {طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ} {فَأِنَّهُمْ لَآكُلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ} {ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ}

“Şimdi iyi düşünün.” buyurur Yüce Allah, “Sonuç olarak böylesi bir mutluluk mu iyidir, yoksa **zakkûm** ağacı mı? Biz onu zalimler için bir dert ve azap yaptık.O öyle bir ağaçtır ki Cehennem’in tâ dibinden çıkar. Meyveleri: sanki şeytanların başları!” İşte o zalimler bunları yer ve karınlarını tıka basa doldururlar. Zakkûm yemeğinin üstüne, bağırsakları parçalayan irin karışık kaynar su içerler.” (Sâffât, 62-67; bkz. Duhân, 43-46; Vâkıa, 51-55)

İnsanlar, şeytanları görmediklerinden âyetteki bu benzetmeyi anlayamayanlar bulunabilir. Fakat bu kabil teşbihler dile yerleşmiştir. Nasıl ki temiz ve nuranî bir insan meleğe, güzel bir kadın periye, çirkin bir kadın cadıya benzetilir. Aynen onun gibi bu âyette de, zakkûm ağacı şeytanların başlarına benzetilmiştir.¹⁹

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerîm, ağaca ve yeşile büyük önem vermiş, böylece Müslümanlara, çevrenin önemli bir unsuru olan ağaç ve yeşile aynı şekilde önem vermelerini dolaylı olarak emretmiştir.

¹⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sâffât Sûresi 146. âyetin tefsiri.

¹⁹ Bkz. Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 2011, Sâffât, 62-65. âyetlerin meâli.

II. Peygamber Efendimizin Sünnetinde Ağaç

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), kendi devrinde çevreciliğe önem vermiş ve çevreyle ilgili bizzat faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan birisi de; ağaç dikimi, ormanlaştırma ve ormanları korumadır. Efendimiz (s.a.s.), ağaç dikmeye, mevcut ağaçları korumaya, ormanlar teşkil etmeye ve ormanları korumaya çok önem vermiştir. Bunda şu hususun da etkisinin olduğu düşünülebilir: Allah Resûlü'nün (s.a.s) dünyayı teşrif buyurduğu mekân, çöllerle kaplı bir alandı. Onun için Resûl-i Ekrem Efendimiz, çölle çevrili olan bu mekânı dünyevî anlamda bir cennete çevirmek için, Kur'ân'ın işârî ve sarîh beyanlarının yanında birçok filleri, sözleri ve takrirleriyle ısrarla bu mesele üzerinde durmuş ve sık sık bunu vurgulamıştır. O'nun tabiatı koruma adına göstermiş olduğu bu hassasiyet, bugün ekolojik dengeyi korumak isteyen vakıf, dernek ve kuruluşların hassasiyetinden çok çok ileridedir.²⁰

Şimdi de Peygamber Efendimizin, özelde ağaç ve genelde ormanla ilgili fiilî olarak yaptığı faaliyetleri ve mübârek sözlerini görelim:

a. Ormanlaştırma

Peygamberimizin (s.a.s.), boş arazileri ormanlaştırdığı bilinmektedir. O'nun (s.a.s.) orman tesisiyle ilgili faaliyetlerini iki kısma ayırmak mümkündür:

1. Yakın Orman: Biraz sonra zikredeceğimiz “sit alanları” bu kısma girmektedir.

2.Uzak Orman: Resûl-i Ekrem Efendimiz, Zû Kadr gazvesinden dönerken, Zuraybu't-Te'vîl'e geldiği zaman Ensâr'dan Hârîse oğulları: “Ya Resûlallah! Burası bizim deve ve koyunlarımızın otlağıdır, kadınlarımızın çıkacağı yerlerdir.” dediler. Bu sözleriyle onlar el-Gâbe (orman)nın yerini kastediyorlardı. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), Medine yakınlarında boş bir araziye ormanlaştırmış ve:

- “Kim buradan bir ağaç kesecek olursa, onun karşılığı bir ağaç diksin.” diye emretmişlerdir. Bunun üzerine ağaçlar dikilmiş ve el-Gâbe (ormanı) meydana gelmiştir.²¹

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) anlayışında heder etme yoktur. Ciddî bir sâlih döngü vardır. Ağaçların biri ihtiyaca binaen kesiliyor, gidiyor, ama onun yerine yenisi dikiliyor, geliyor, yani eksiltme yok, zarar yok.

²⁰ M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla*, İzmir 1997, 3/197.

²¹ el-Belâzûrî, *Fütûhu'l-Buldân*, Beyrut 1958, I,17.

b. Sit Alanları Belirleme

Bugün bütün devletlerce tatbik edilen bir kısım yasaklarla tahrîbattan korunan ve sadece turistik maksatlarla, tenezzüh ve tâtil geçirme yerleri olarak istifadeye sunulan ‘millî park’ uygulamasına ilk defa Mekke’de rastlanır. Hz. İbrahim (a.s.) tarafından “harem” ilân edilen Mekke ve civârını ihâta eden belli bir bölge bu haram’lık ve yasaklığını Peygamber Efendimiz (s.a.s.) devrine kadar muhâfaza etmiştir. Ağacını kesmek, otunu yolmak, kuş ve diğer yabânî hayvanlarını avlamak yasaktır. Bu yasağa Câhiliye Arapları da sıkı sıkıya uymuşlardır.²²

1. Medîne Sit Alanı

Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.), Mekke bölgesi gibi Medine ve civarını, bugünkü tabiriyle sit alanları ve millî parklar ilan etmiştir. Bu bölgeler ‘Harem’ bölge olmuştur.

Rivâyetlere göre, Peygamberimiz (s.a.s.) Hayber Seferi’nden dönerken, Medine’ye yaklaşınca, şehri göstererek:

- “Yâ Rabbi! Hz. İbrahim Mekke’yi harem kıldığı gibi, ben de Medine’yi harem kıldım. Onun iki kayalığı arası harem bölgesidir. Ağaçları kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprağı koparılmaz.” buyurmuşlardır.²³

Bir başka rivâyete göre Medine şehri merkez olmak üzere 32 km’lik her yönden çevresi koruma altına alınmıştır.²⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu yasağın ciddiyet ve ehemmiyetini belirtmek için, onu ihlal edenlere karşı vicdanî ve amelî olmak üzere gayet sert müeyyideler vazetmiştir. Vicdanî müeyyideyi şu hadis çok güzel ifade etmektedir: Bu sınırlar içinde ağaç kesen ve uygunsuz davranışta bulunan kimseye:

- “Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti üzerine olsun.” diyerek bedduada bulunmuştur.²⁵

Diğer bir hadîs-i şerifte ise, Medine çevresinde sit alanı ilan edilen bölgede ağaç kesen ve avlanan kimseler için amelî ceza olmak üzere ‘cezalandırılmalarını’ emretmiştir.²⁶ Efendimiz (s.a.s.), konuyla ilgili hassasiyetinden dolayı meseleye ciddî hukukî boyutlar getirmiş ve çevreye zarar verenin zararının yanına kâr kalmayacağını bildirmiştir.

²² Canan, *a.g.e.*, s.47-48.

²³ *Buhâri*, Cihâd, 71; *Müslim*, Hac, 458; *Ebû Dâvûd*, Menâsik 96.

²⁴ Mehmet Bayrakdar, *İslâm ve Ekoloji*, Ankara 1992, s.52.

²⁵ *Buhâri*, Medîne 1; *Ebû Dâvûd*, Menâsik 95, 99.

²⁶ *Ebû Dâvûd*, Menâsik 96; *Müslim*, Hac 461.

2. Tâif Sit Alanı

Tâif halkı, bir heyeti, Allah Resûlüne (s.a.s.), Müslüman olmak istediklerini bildirmek üzere gönderdikleri zaman, bazı teklifler ileri sürdüler. Bunlardan birisi, Tâif'in de korunmuş bölge ilân edilmesiydi. Peygamber Efendimiz, bu teklifi kabul ederek, anlaşma metnine bu maddeyi koydurmuş ve şu özel beyannameyi de oranın Müslümanlarına göndermiştir:

“Bismillahirrahmanirrahim:

Peygamber Muhammed'den Müminlere:

Vacc Vâdisi'nin (Tâif Vâdisi'nin) ne dikenli ağaçları, ne de çalılıarı tahrip edilecektir. Av hayvanları da öldürülmeyecektir. Bu yasaklardan birini ihlal eden bir kimse yakalanacak olursa, cezâlandırılacaktır.²⁷ Eğer biri haddi aşacak olursa, yakalanıp Peygamber Muhammed'e getirilecektir. Bu emir Peygamber Muhammed'dendir...²⁸

Resûlullah Efendimiz (s.a.s.), ancak günümüzde farkına ve ihtiyacına varılan millî park, sit alanı, yeşil saha gibi artık zorunlu hale gelen çevrecilik faaliyetini kendi devrinde başlatmıştır.

Allah Resûlü'nün sit alanı emri, yani şehirlerin etrafını âdeta yeşil bir kuşakla çevirme gayreti, onun, bugün insanların ihtiyacını duydukları ekolojik bir şehircilikte önder olduğunu göstermektedir.²⁹ Daha da önemlisi sadece yeşillendirmeye sınırlı olmayan bu çevre algısında bütün canlıların da ayrı bir yerinin olmasıdır. Bu tür bir çevre anlayışını çağdaş insanın yakalaması hâlihazırda zor gibi görünmektedir.

c. İhram Yasakları

Hac veya umre için ihrama giren kimselerin, Harem dâhilinde hayvan öldürmesi, **ağaçları kesmesi ve otları koparması** yasaklanmıştır. Bu yasak fiillerin İslâm hukukundaki adı cinayettir. Bu cinayetleri işleyen insanlar, mutlaka günahlarının affı için Allah'a yalvarıp yakarmak zorundadırlar. Tövbe, bu günahın affedilmesi için asıl şart iken, bundan başka bir de insanın sadaka vermesi dinî bir hükme bağlanmıştır. Sadakanın sınırı ise, fidye miktarından, koyun kurban etmeye, ya da telef edilen şeyin kıymetini vermeye kadar genişir.³⁰

²⁷ Hadiste esas metin “kamçı ile dövülecek ve elbisesi de alınacaktır.” şeklindedir.

²⁸ Muhammed Hamîdullah, *Vesâiku's- Siyâsiyye*, Beyrut 1969, s.240.

²⁹ Canan, *a.g.e.*, s.89.

³⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla*, 3/197-198.

d. Ağaç Koruyuculuğu ve Ağaç Dikmeye Teşvik

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), çevrecilik konusunda çeşitli vesilelerle Müslümanlara öğüt ve tavsiyelerde bulunmakla kalmamış, fiilen çevrecilik de yapmıştır. Toprakla, tabiatla iç içe yaşayan Allah Resûlü (s.a.s.), yaşadığı çevrenin yeşillendirilmesi ve ağaçlandırılmasıyla da yakından ilgilenmiş ve Müslümanları, müteaddit sözleriyle ağaç dikmeye teşvik etmiş ve bu konuda örnek davranışlar sergilemiştir. Bu sözlerinden bazıları şöyledir:

“Kim bir ağaç dikerse, onun için ağaçtan hâsıl olan ürün miktarınca Allah sevap yazar.”³¹

“Bir kimse bir ağaç dikse, o ağaç meyve verdikçe sevabı ona yazılır.”³²

“Yedi şey vardır ki, kişi kabirde bile olsa, onlardan hâsıl olan sevap devamlı sûrette kendisine ulaşır:

Öğretilen ilim,

halkın istifadesi için akıtılan su,

dikilen ağaç,

inşâ edilen mescit,

okunmak üzere bağışlanan (vakfedilen) Mushaf ve

iyi terbiye edilmiş evlât.”³³

“Bir Müslüman ağaç diker de bunun meyvesinden insan, ehlî veya vahşî hayvan veya kuş yiyecek olsa, yenen şey onun için bir sadaka hükmüne geçer.”³⁴

“Herhangi bir müslümanın diktiği ağaçtan yenen şey onun için sadakadır. Çalınan şey de sadakadır, eksiltelen de onun için sadakadır.”³⁵

“Her kim boş, kuru ve çorak bir yeri (sulamak, ağaçlandırmak ve ekim sûretiyle ıslah ve) ihyâ edecek olursa, bu amelinden dolayı Allah tarafından mükâfatlandırılır.”³⁶

³¹ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, V,415; *Müslim*, Musâkât, 7-8.

³² Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, V,480.

³³ Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, IV,87, Beyrut 1972.

³⁴ *Buhâri*, Edeb 27, Kâhire 1379; *Müslim*, Musâkât 10.

³⁵ *Müslim*, Musâkât 7.

³⁶ Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, VI,39.

“Yerde bitmiş olan hiçbir nebat yoktur ki, onu bekçi bir melek korumuş olmasın. Bu durum bitkinin hasat edilmesine kadar devam eder. Kim bu bitkiyi basıp ezerse, o melek kendisine lânet eder.”³⁷

“Her kim, yerine yenisini dikmeden bir sidre ağacını kesecek olursa, Allah ona cehennem’de bir ev yapar.”³⁸

Bu hadislerden, Resûlullah Efendimizin (s.a.s.) ne denli bir ağaç ve bitki sevgisine sahip olduğu ve onları koruduğu ve bizleri ağaç dikmeye teşvik ettiği açıkça görülmektedir. “Yeşil” ve “ağaç”ın dinimizdeki önemini en güzel şekilde belirleyen bu hadîs-i şerîfler, aynı zamanda hayır ve iyilik yollarının yeşille alâkalı yönünü de göstermektedir.

“Müslüman bir kişi bir ağaç diker de ondan insan, hayvan veya kuş yerse, bu yenen şey kıyâmet gününe kadar o Müslüman için sadaka olur.”³⁹

Bu hadiste, “dikilen bir ağacın”, o ağacı dikene kıyâmete kadar nasıl sadaka olacağı konusu izaha muhtaçtır. “Kıyâmete kadar” sözünden maksadın, “o ağaçtan yararlanıldığı sürece” veya o ağaçtan yeni ağaçlar türetildikçe onlar da aynı hükme dâhildir, denilmek istenmiştir. Böylece sadaka hükmü sürüp gidecektir.

Bu izahlardan, dikilen ağacın, “çok uzun bir süre” onu ilk kez diken ve eken için sadaka olduğu anlaşılacaktır. Buradan hareketle, çevreyi ağaçlandırmada, yeşillendirmede, ağaç veya ekin, meyve-sebze türlerinin ıslahında, bir yerden bir başka yere götürülüp oralarda da üretilmesinde öncülük edenlerin, bu yeni yörelerde o meyve veya sebze türleri üretimi yapıldığı sürece onu getiren, o yöreye tanıtan için hep iyilik olarak yazılacaktır. Tabî bunun tam tersi olarak zararlı veya haram bir ekim-dikim çığırını başlatan da vebal yükünü tutmuş olacaktır. Efendimizin (s.a.s.) öngörüsündeki çevre anlayışı fizik ve metafizik örgülü olduğu için günümüzün sığ çevreci anlayışından çok daha kalıcı ve çok daha anlamlıdır.

Ağaç dikmeye ve yeşile bunca teşvikten sonra, Müslümanların oturduğu köy, kasaba, şehir ve ülkelerin ağaçtan ve yeşilden yoksun ve onlardan yeterince nasibini alamamasını açıklamanın, hoş görmenin imkânı var mıdır? Çevrenin ağaçlandırılması, yeşillendirilmesi, çiçeklendirilmesi, temizliği herkesten çok Müslümanlara yakışır. Bu böyle iken bir de dikilmiş ağaçları, ekilmiş ekinleri vahşice kesmek, çiğnemek, söküp atmak, kırmak, koparmak ve hatta yakmak gibi cinayetlere nasıl insanın eli varır? Bunu anlamak ve hoş görmek hiç mümkün müdür? Bağ-bahçe üretimine, çevrenin temizliğine ve yeşilliğine hem son derece

³⁷ Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrût 1985, III,905.

³⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, Kahire 1970, III,276; *Kenzü'l-Ummâl*, III,905.

³⁹ *Buhârî*, Hars 1, Edeb 27; *Müslim*, Mûsâkât 9, 12.

özen göstermeli, hem de yeni nesilleri bu konularda ısrarla eğitmeliyiz. Asıl olan da, insanları hakka, hakikate, yaratılmışlara şefkate ve hizmete çağırarak ve alıştırmaktır ki, bu da başlı başına bir tebliğ görevidir.⁴⁰

Konuya ilk Müslüman nesil olan ashâbın nasıl yaklaştığını bir örnekle tesbit edelim:

Asbâb-ı kirâmın ileri gelenlerinden Ebü'd-Derdâ *radiyallahu anh* Şam'da ağaç dikmekteydi. Yanına birisi yaklaştı ve:

- Sen, Allah Resûlünün dostu olduğun halde, ağaç dikimiyle mi meşgul oluyorsun? diyerek gördüğü hali yadırgadığını ifade etti. Ebü'd-Derdâ hazretleri de adama şu cevabı verdi:

- Dur bakalım, böyle rastgele çarçabuk hakkımda hüküm verme. Ben Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken işittim:

“Bir kimse bir ağaç diker de o ağacın meyvesinden herhangi bir insan veya Allah'ın yarattıklarından herhangi bir yaratık yerse bu, o ağacı diken için sadaka olur.”⁴¹

e. Ağaç Dikmek Sünnettir

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bazı ağaçlara, özellikle de hurma ağacına karşı hususî bir alakası vardı. Bunun için hurma ağacıyla ilgili pek çok hadis vardır. Hadis kitaplarında bu konuda müstakil bölümler vardır.⁴²

Peygamber Efendimiz bizzat kendisi de mübârek elleriyle 500 tane hurma ağacı dikmiştir.⁴³

Allah Resûlünün (s.a.s.) yaptıkları, -hangi sahaya girerse girsin- onun ümmeti için uyulması gereken bir sünnettir, yeter ki bunun zâtına mahsus olduğu tasrih edilmemiş bulunsun. Beş yüz ağaç dikmesiyle alâkalı sünnetin hasâisten (sadece peygamberimize has/özel) olduğuna dair ne bir kayıt, ne bir açıklama gelmediği gibi, Resûlullah'ın ağaç dikimine teşvik eden pek çok hadisleri göz önüne alınınca, sünnetlere uyma hususunda hassasiyet gösteren mü'minlerin, bu sünneti de yerine getirmeleri gerekir. Hem maddî, hem manevî, hem dünyevî, hem uhrevî faydaları sebebiyle bu sünnet de en az diğer sünnetler kadar, belki de daha fazla sevaplara sebep olacaktır.⁴⁴

⁴⁰ M. Yaşar Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn*, İstanbul 2001, I, 478-479.

⁴¹ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, VI, 444.

⁴² *Buhârî*, Et'ime, 46; İbnu'l-Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*; 2/323; *Mecmau'z-Zevâidve Menbâü'l-Fevâid*, Beyrut 1982, 5/39-40.

⁴³ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, V,440.

⁴⁴ Canan, *a.g.e.*, s.41.

Peygamber Efendimizden (s.a.s.) sonra onun ashâbı da aynı şekilde ağaca önem vermişlerdir. Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) savaşta askerlerin ve halkın kesin olarak uymalarını emrettiği on emirden birisi de şudur:

- “Hurma ağaçlarını sökmeyiniz ve onları yakmayınız.” Bir diğer emir de:
- “Hiç bir meyve ağacını kesmeyiniz.”⁴⁵

Ağaç dikimiyle ilgili bir örneği de Hz. Ömer'de görüyoruz. Ammâre ibn Huzeyme anlatıyor:

“Ömer ibn Hattab'ın babamla yaptığı şu konuşmayı işittim. O, babama soruyordu:

- “Tarlana ağaç dikmekten seni alıkoyan nedir?” Babam:
- “Ben çok yaşlanmış bir kimseyim, belki de yarın öleceğim.”, dedi.
- Hz. Ömer:
- “Yemin ederim ki, sen ağaç dikeceksin.”, dedi.

Hz. Ömer'in, babamı gayrete getirmek için, onunla birlikte elleriyle ağaç diktiğini gördüm.⁴⁶

Görüldüğü gibi, yarın ölebileceğini öne süren bir ihtiyarı ağaç dikmeye ikna etmek için bizzat Hz. Ömer de ona yardımcı olmaktadır. Bu işi yaparken Müslümanların devlet başkanı sıfatını da taşımaktadır. Hz. Ömer'in burada Peygamber Efendimizin (s.a.s.) şu sözlerini yerine getirdiğini ve bunun farkında olmayan bir Müslüman'ı da bu konuda harekete geçirdiğini düşünüyoruz:⁴⁷“Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyâmet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa, mutlaka dikin.”⁴⁸

III. Mü'minleri Ağaç Dikmeye Sevkeden En Önemli Âmil

Yerlerdeki ve göklerdeki en küçük varlıktan en büyük varlığa kadar her şey, düşünen ve inanan insan için alelâde bir şey değildir. Canlı olsun cansız olsun, her şeyin fizikî kıymetinin ötesinde manevî bir değeri vardır. Her şey, Allah'ın işareti, O'nu her an zikreden, O'na dâimî sûrette ibâdet eden “tabî mü'minler”dir. İşte kozmik cemaatin bir parçası olmalarından dolayı, bütün varlığa bir çeşit kutsiyet atfedilmiş,⁴⁹ yani mübârek kabul edilmiştir; onların rastgele öldürülmesi, yok edilmesi İslâm dinince yasaklanmıştır. Varlıkları, manevî yönden yaratılıştan kutsal görme, İslâm çevreciliğinin esas metafizik temelini oluşturmaktadır.

⁴⁵ Taberî, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, M.J. Goeje neşri. Leiden 1879, I,1850.

⁴⁶ el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummal*, Beyrût 1985,3/309.

⁴⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s.166.

⁴⁸ Buharî, *el-Edebü'l-Müfret*, Beyrût 1989, s.168; Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, III. 183-4, 191; Münâvî, *Fezû'l-Kadir*, III,30.

⁴⁹ Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, (trcm. Nabi Avcı), İstanbul, 1991, s.15.

Bir mü'mini ağaç dikmeye en ziyâde teşvik edici temalardan biri, ağacın, Allah'ın var ve bir oluşunun delili olması, bir diğeri de ağacın ibâdet edici oluşudur. Bu mühim tema, Kur'ân-ı Kerim'de ele alınmış, hadis-i şeriflerde de ağaç dikimine teşvik edecek istikamette izah ve yorumla kavuşturulmuştur. Evet, Kur'ân-ı Kerim, 'insanların anlamadığı şekilde' 'her şey'in, bu meyanda 'bitki ve ağaçların' da ibâdetinden haber verir:

{تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ}

“Yedi kat gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder. O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.” (İsrâ, 44).

Nebâtâtın ibâdetlerinden, bu şekilde dolaylı olarak bahseden âyetler çoktur. Ancak diğer bazı ayetlerde açık bir şekilde ağacın ibâdetinden, hem de ibâdetlerin en kıymetlisi olan secde tarzındaki ibâdetinden bahseder:

{أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ}

“Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da birçoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar.” (Hac, 18),

{وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ}

“Yıldızlar ve bitkiler hep secdededirler.” (Rahmân, 6)⁵⁰

Göklerde ve yerde bulunan her şeyin, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve birçok insanın Allah'a secde ettiğini ifade eden bu âyetlerin tefsirinde ağaçların secdesi; Allah'ın iradesi doğrultusunda kendi türlerinin gereğini yerine getirerek, fonksiyonlarını ifa etmeleri şeklinde yorumlanmıştır.⁵¹

Bitki ve bilhassa ağaçların ibâdeti ve bu ibâdetin, ağacı dikene faydası hususunu Peygamber Efendimizden (s.a.s.) gelen birçok rivâyetler vuzûha kavuşturur:

Öncelikle şu rivâyet, 'ağacın yaş kaldıkça' yaptığı bir ibâdetten ve bu ibâdetin ölmüş kimsenin rûhuna ulaşan faydasından haber vermektedir:

⁵⁰ Konu ile ilgili diğer âyetler için bkz. Nûr, 24/41; Hadîd, 57/1; Ra'd, 13/15; Haşr, 59/1; Saff, 61/1; Cum'a, 62/1; Tegâbûn, 64/1.

⁵¹ Fârâbî, *Fusûsû'l-hikem* (el-Mecmû içinde), Kahire 1325/1907, s.144; Fahrudin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 23/19-20.

İbn Abbas (r.a.) anlatıyor:

Allah Resûlü (s.a.s.) Medine veya Mekke’de bahçelerden birine uğramıştı. Kabirlerinde azap çeken iki insanın seslerini işitti. Bunun üzerine:

- “Onlara azap ediliyor ve sebebi de büyük bir günah değildir.” dedi. İlâveten şunu söyledi:

- “Evet onlardan biri, idrar bulaşmalarına karşı titiz değildi. Diğeri de halk arasında lâf getirip götürerek koğuculuk yapardı.”

Bu açıklamadan sonra Resûl-i Ekrem (s.a.s.) yaş bir ağaç dalı istedi. Getirdiler. Onu ikiye bölerek kabirlerin üzerine birer tane dikti. Kendisine bazıları:

- “Ey Allah’ın Resûlü, niçin böyle yaptın?” diye sorunca, şu açıklamayı yaptı:

- “Bu dallar yaş kaldığı müddetçe azaplarının hafifleyeceği umulur.”⁵²

Bu hâdise, Efendimiz’in günahkârlara karşı olan şefkatinin bir göstergesidir. Aynı zamanda kabristanların ağaçlandırılmasını ve yeşillendirilmesini teşviktir.

Bazı hadislerde de ağacın zikir ve tesbihte bulunduğu⁵³, ezanı duyduğu ve ezan okuyan hakkında hüsn-i şehâdetle bulunacağı⁵⁴ ifade edilir.

IV. Mutasavvıfların Ağaç Sevgisi

Müslümanlar ‘çevre’ye her zaman bir ölçüde sahip çıkagelmişlerdir. İslam tarihinde daha çok mutasavvıfların ağaca önem verdiklerini görmekteyiz. Tasavvufun gelenekleri ve görenekleri arasında, yeşil ot ve çiçeğin koparılması yasağını koymuş ve ağaçsız kır kesimlerinin ağaçlandırılması kaidesini getirmişlerdir. Mutasavvıflar her şeyin Allah’ı tesbih ettiğini hemen her fırsatta vurgulamaya çalışmışlardır. Nakledeceğimiz şu hâdise bunun tipik bir örneğini teşkil etmektedir:

Halvetiye’nin Sünbüliye kolunun kurucusu olan Sünbül Efendi, halifesini tayin etmek ister. Bu maksatla bir gün müritlerini etrafına toplar ve onlara şöyle der: Kim dergâhı en iyi şekilde süslerse, onu benim yerime halife yapacağım. Bunun üzerine müritlerden her biri, çeşitli çiçekler toplayarak bir köşeyi süslerler. Fakat Merkez Efendi, sadece kurumuş bir çiçek koparıp getirerek bir köşeyi de o süsler. Etrafa göz gezdiren Sünbül Efendi’nin gözü Merkez Efendi’nin köşesine takılır. Sonra ona sorar:

⁵² *Buhari*, Vudu’ 55,56; *Müslim* Tahâret 111; *Tirmizi*, Tahâret 26; *Ebû Dâvûd* Tahâret 11; *İbn Mâce*, Tahâret 26.

⁵³ *Tirmizî*, Hac 14; *İbn Mâce*, Menâsik 15.

⁵⁴ *İbn Mâce*, Ezân 5.

- Herkes yemyeşil çiçekler getirirken sen niçin kuru bir çiçek dalı getirdin?
Merkez Efendi Şeyhine şu cevabı verir:

- “Efendim ibâdet halinde olan yeşil çiçekleri ibadetlerinden alıkoymak istemedim; bu ibadetini bitirmiş olduğundan, bunu getirebildim”.

Bunun üzerine Sünbül Efendi, Merkez Efendi’yi kutlar ve kendi yerine halîfe olarak onu tayin eder. Bu hâdiseden sonra da Sünbüliye’de yeşil ot ve bitki koparmamak bir âdet haline gelmiştir.⁵⁵ Çünkü çevreye yapılan bir kötülük, mutasavvıflarca Allah’a karşı yapılan bir kötülük olarak değerlendirilmiştir.

Mutasavvıfların boş arazileri, çorak yerleri ağaçlandırdıkları, hatta bunu daha geniş çapta yaparak ormanlaştırdıkları bilinen bir husustur. Buna dair de bir misal verelim:

Osmanlı mutasavvıflarından, Halvetiye tarikatına mensup Bâlî Efendi, Sofya yakınlarında, Vitoj eteklerinde, eski adıyla Bâlî karyesi veya Salahiye, şimdiki adıyla Knejova denilen yerde, kendi elleriyle dikerek büyük bir orman yetiştirmiştir. Mezarının ve türbesinin de içinde bulunduğu bu orman, bütün canlılığıyla mevcudiyetini sürdürmekte ve kendi adıyla “Bâlî Baba Ormanı” diye anılmaktadır.⁵⁶

V. Türk Kültüründe Ağaç

İslâm’ın geleneksel ekoloji anlayışını, İslâm milletleri arasında en canlı tutan Selçuklu ve Osmanlı Türkleri olmuştur. Türklerin yeşile ve ağaca verdikleri değeri anlatmak için “Yaş kesen baş keser” atasözünü ve Fatih Sultan Mehmed’in “Ormanlarımdan bir dal kesenin, başını keserim.” sözünü hatırlatmak yeter de artar bile. Türklerde, hayvanlara, kuşlara ve ağaçlara karşı beslenen sevgi o kadar ileri gitmiştir ki, âdeti bunu bir dinî vazîfe gibi saymışlardır. Bina yapmak istedikleri arsada bir ağaç varsa, ağacı kesmeden, o şekilde bir planla ev yaparlardı ki, o ağaç evin bir bacası gibi çatının ortasında yükselirdi.⁵⁷

⁵⁵ Bayrakdar, *a.g.e.*, s.96-97.

⁵⁶ Bayrakdar, *a.g.e.*, s.99-100.

⁵⁷ Bayrakdar, *a.g.e.*, s.102.

a. Ağaç Sevgisi ve Ağaç Vakıfları

Ecdadımız, gerçekten ağaçları düşünmüş, onları korumuş, onların kesilmesini günah saymışlar ve kesenleri de cezalandırmışlardır. Hatta meyve vermeyen ve yabancı ağaçların bakımı ve sulanması için ağaç vakıfları bile kurmuşlardır.

Meyvesiz ağaçların sıcaktan kurummasına meydan vermemek üzere her gün sulanmaları için işçilere para vakfedecek ve bu işi sevap sayacak kadar ağaç seven kimseler bile görülmüştür.

Müslüman Türklerin ağaç ve dolayısıyla yeşillığe karşı dikkate değer bu duyarlılıkları batıların bile dikkatinden kaçmamıştır. Meselâ Jehannot (Pere) Müslüman Türklerin ağaca verdikleri önemi şu sözleriyle ortaya koymuştur:

“Sevdikleri ağaçların kurummasına meydan vermemek üzere sulanıp bakılmalarını temin için vakıflar tesisini de sevap sayarlar.”

Comte de Bonneval konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Velhasıl, verimsiz (meyvesiz) ağaçların sıcaktan kurummasına meydan vermemek üzere her gün sulanmaları için işçilere para vakfedecek kadar çılgin Türkler bile görülmektedir.”⁵⁸

b. Hatıra Ağacı Dikmek

Ağaçlarla ilgili eski Türk ekolojik âdetlerinden birisi de, hatıra ağacı dikme âdetidir. Bilindiği gibi eskiden, doğan bir çocuk, ölen bir insan ve askere giden bir genç için ağaç dikilirdi. Ağacın, dikene veya adına dikilen kimseye dua ettiğine, onun gölge ve meyvesinden istifadeyle hâsıl olacak sevabın o kimseye gideceğine inanılırdı. Ne yazık ki, birçok âdetimiz gibi, hatıra ağacı dikme âdetimiz de bugün tamamen unutulmuştur. Sadece bu güzel âdetimizi yaşatmaya devam edebilsedik, bugün çöl görünümünde olan köy ve şehirlerimizin sokak, cadde ve mezarlıkları kendiliğinden ağaçlarla dolup taşmış olurdu.⁵⁹

Sonuç

Bir Müslüman olarak Peygamber Efendimizi diğer yönleriyle beraber bu yönüyle de tanıma ve tanıtmaya ihtiyacı vardır. Bu bakımdan öncelikle çevreyle ilgilenen veya ilgilenmek isteyen Müslümanlar bu açıdan Kur’ân-ı Kerim ile birlikte Allah Resûlü’nün hayatını ve hadislerini daha kapsamlı incelemeleri gerekir.

⁵⁸ Bayrakdar, *a.g.e.*, s.117-118.

⁵⁹ Bayrakdar, *a.g.e.*, s.118-119.

Bildirimizde de net bir şekilde görüldüğü gibi başta kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm ve rehberimiz Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ağaca ve yeşile çok önem vermiş, yeni ağaçlar dikme ve dikilenleri koruma hususunda teşvikte bulunmuşlardır. Kur'ân'ın âyetlerini ve sevgili peygamberimizin mübârek söz ve fiillerini bir emir telakkî eden Müslümanlar da tarih boyunca yeşil ve ağaca gerekli önemi vermişlerdir.

Bizler de, yeşile hasret kaldığımız bu asırda ve beton yığını şehirlerde, ağaca ve yeşile gereken önemi vererek, dünyamızı, sabah-akşam girmek için dua ettiğimiz Cennet'e çevirebiliriz. Dinimiz açısından meseleye bakıldığında, bu çağdaş müslümanın sadece vatandaşlık değil aynı zamanda imanının da bir gereğidir. Kur'an ve sünnetin yukarıda anlattığımız onca tahşidatı karşısında imanının gereğini fizikî âleme aktaramayan güümüz müslümanının sorumluluğunun büyüklüğü ve ileride vereceği hesabın zorluğu ise başka bir tebliğ konusudur.